

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

13593

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

מאבות מלאכות שבת (שיעור 10)

דברים שאין בהפרדתם מלאכת ברירה

שיעור מספר 60

בשיעור הקודם פתחנו את לימוד הלכות מלאכת בורר. הגדרנו את אב המלאכה, ולאור ההגדרה עמדנו על מספר השלכות משמעותיות. מרכזית ביניהן היא השאלה מהי הגדרתה של התערובת. האם ערימת סכו"מ או בגדים מונחים או תלויים בארון מוגדרים תערובות? בשיעור זה נעמוד על מצבים נוספים בהם אין הפרדה של האוכל מהפסולת, וממילא אינם כלולים באב המלאכה. שנו חכמים במשנה (מסכת שבת פרק כ משנה ב):

נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצלו, ומסנינין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית, ונותנין ביצה במסנת של חרדל

בשיעור זה נעמוד על המשמעות של חלקי משנה זו – החלק הראשון משמעותי לעניין הפרדת התערובת כולה מהאוכל הסמוך לה, החלק השני משמעותי להגדרת סינון שאיננו מסנן פסולת של ממש, והשלישי להפרדת פסולת מפסולת.

הפרדת האוכל מהתערובת

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלט עמוד ב

בי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא. אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: האיכא ניצוצות! - ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי

רש"י מסכת שבת דף קלט עמוד ב

שפו שיכרא - כל היכא דתני לשון שפוי - בנחת הוא, והפסולת נשאר בשולי הכלי. והאיכא ניצוצות - קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, והנהו מוכחן דבורר הוא. ניצוצות כי רב פפא לא חשיבי - שחונני מטיל שכר היה כדאמרינן בבבא מציעא (סה, ב) ובפסחים (קיג, א) הלכך אינו מקפיד לניצוצות כל כך, וכשמגיע לניצוצות - משליך הן ופסולתן לחוץ, ותחילת שפייתן מן הפסולת ניכר דלאו בורר הוא.

חברותא שבת דף קלט עמוד ב

דבי רב פפא שאפו שיכרא ממנא למנא [בביתו של רב פפא היו שופכים שכר בצורה מתונה מכלי לכלי והפסולת נשארת בכלי הראשון], ואין בכך משום איסור בורר, לפי שהשכר ששופכים אינו מעורב בפסולת, אלא עומד עליו. אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: איך התיר להם רב פפא את הדבר, האיכא אחרי שנפסק הקילוח ניצוצות [טיפות קטנות] ואותן טיפות בודאי שהיו מעורבות בפסולת ונבררו ממנה על ידם! אמר ליה רבינא: ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי כי היה להם הרבה שכר, וכאשר נפסק הקילוח הם משליכים את הנשאר ולא בוררים את הטיפות מהפסולת

כך פוסק השו"ע -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיט סעיף יז

מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד ניצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים; שאם לא יעשה כן, הני ניצוצות מוכחי שהוא בורר

השפיכה העדינה מאפשרת לשכר הרצוי להישפך, ולהותיר מאחוריו את הפסולת. למעשה על ידי שפיכה באופן זה נבררת הפסולת מתוך השכר. מדוע אין בכך איסור?

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף נח עמוד א

תחילת שפייתן כשאין הפסולת ניכר לאו בורר הוא

הפרי מגדים מבאר שמילת המפתח בדברי הר"ן היא "ניכר" -

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שיט ס"ק טו

אף על פי שמשיר הרבה אוכל עם הפסולת, כל שניכר הברירה והפסולת נראה הוה בורר, וכאן בתחלת שפייתן (כשמערה) אין נראה הפסולת

האדם אינו נראה כבורר, אלא כשופך בעדינות, והשמרים אינם ניכרים למתבונן. לכן אין בכך איסור בורר. מדבריו עולה שאם פעולתו ניכרת כפעולת ברירה והפרדה בין האוכל והפסולת, יש בכך איסור בורר. חשוב להבהיר – אין הכוונה לאיסור דרבנן של מראית עין. מכיוון שהפסולת נבררה מהאוכל באופן הניכר, זו מלאכת בורר דאורייתא.

כפי שנלמד כעת, רוב הפוסקים חלקו על דבריו, וביארו את ההיתר בצורה רחבה יותר. החזון איש מביא נפקא מינה מצויה ביותר לעיקרון העולה מדברי השולחן ערוך –

חזון איש חלק אורח חיים סימן נג

בעלי התנה, שנוהרים שלא לסנון כל התה מן העלים, היינו נמי משום שהמים הסמוכים לעלים חשיבי מעורבים, אבל המים הצפים על פני העלים לא חשיבי מעורבים. ולפי זה, אם נעכרו העלים בתוך המים על ידי תנועה חזקה, אין לערות בשעה ההיא עד שיחזרו וייצללו אף שיש בפנים כנגד חוטמה של כלי כעין רשת לעכב העלים

החזון איש מתיר לשפוך את התה המעורב עם עלי התה דרך מסננת, בתנאי שהמים שבחלק העליון של הקנקן (המים שעוברים דרך המסננת) צלולים. מדובר באותו המצב בדיוק – מותר לערות מהכלי, אפילו דרך מסננת, את החלק שאינו מעורב עם הפסולת. ברם, בזמן שעלי התה התערבבו בכל המים, אסור, שהרי במצב זה ודאי שהמסננת בוררת את האוכל מהפסולת בעזרת כלי!

מדברי החזון איש עולה שההיתר איננו תלוי במראית העין (שהרי ניכר לכל שהשפיכה נעשית דרך מסננת). ההיתר מבוסס על יסוד אחר. העיקרון של ההיתר הוא שאיסור בורר נאמר ביחס לתערובות בלבד. המים (במקרה של התה, והוא הדין לשכר, בסיפורם של בית רב פפא) אינם מעורבים בפסולת. הפסולת נמצאת בתחתית המים. אין איסור לשפוך את המים, מכיוון שהם אינם חלק בתערובת.

נלמד מכאן עיקרון חשוב. איסור בורר נאמר רק ביחס לתערובות. אם ניתן לזהות חלק שלם שנמצא במגע עם התערובות, אך אינו מעורב עמה, אין איסור להסיר אותו. במקרה שלפנינו, השכר שבחלק העליון של החבית משיק, אך אינו מעורב, עם השמרים שבתחתית החבית. לכן אין איסור לשפוך את השכר, בתנאי שעוצר לפני שמגיע לשכר המעורב עם השמרים.

(יש לציין שישנן מספר נקודות נוספות בסוגיה זו הדורשות ברור. האם שפיכת הפסולת באופן זה נחשבת כברירה בעזרת כלי? מה נחשב שנברר ממה – מה שנשפך הוא שנברר, או מה שבכלי, שהאדם אוחד בו, הוא הנברר? בשיעור הבא, שיעסוק בגדרי ברירה המותרת, נתייחס לנקודות הללו).
לעיקרון זה ישנן השלכות משמעותיות להלכות בורר.

א. הסרת המין המונח על המין השני

בשיעור הקודם התמקדנו בהגדרת מלאכת בורר. בחנו את דברי הרמב"ן והישועות יעקב, שמלאכת בורר משמעותה הבאת האוכל למצב מתוקן ושימושי. לאור זאת, הדין שאנו עוסקים בו כעת מובן אף יותר. האוכל העומד בנפרד מהתערובת אינו זקוק לתיקון. רק התערובת זקוקה לתיקון. על כן, הפרדת התערובת כולה איננה מתקנת אותה, ולכן אין במעשה זה מלאכת בורר. יישום מחודש יותר לרעיון זה הובא בשיעור הקודם בדברי הביאור הלכה –

ביאור הלכה סימן שיט סעיף ג ד"ה *לאכול מיד

כל זה לא שייך כי אם כשהמינין מעורבין יחד כל מין בחבירו, ונתקן המין על ידי ברירת חבירו ממנו, מה שאין כן כשמונח בקערה מין אחד על מין שלמטה ממנו, ומסלק להמין שלמעלה כדי להגיע למין שלמטה ממנו, לא שייך בזה תיקון שיהא נקרא מלאכה שצריכה לגופה. ויותר נראה דאפילו איסור דרבנן לא שייך בזה וגם אפילו למאן דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, גם כן יהיה מותר בזה וכדמשמע לשון הרמב"ם והשו"ע דקאמר היו לפניו וכו' מעורבים משמע אבל אינן מעורבים לא שייך שם בורר במה שמסלק מין אחד מחבירו ואפילו אם תרצה לדחוק ולומר דבמה שאינו מסודר כל מין בפני עצמו הוא בכלל מעורבין, ושייך בזה שם ברירה, מכל מקום נראה דאין להחמיר בזה רק כשמסלקו מלמעלה ודעתו בברירתו כדי להניחו לאחר זמן, דאז, אם הוא בכלל ברירה, נוכל לומר דמקרי מלאכה, וגם מלאכה הצריכה לגופה, כיון דבהסרתו מכינו לאחר כך, לא שנא אם מכינו על יום זה או על יום אחר. אבל אם אינו חושב אודותו כלל, רק שרוצה להסירו כדי להגיע למין שלמטה ממנו, זה לא הוי בכלל בורר כלל ... ולענין פסולת מתוך אוכל שאני, שמתייפה האוכל על ידי ברירתו, מה שאין כן בזה, שאינו מתייפה המין שלמטה על ידי זה, ורק משום עצם הברירה שבורר כל מין מחבירו, וזה לא שייך בזה

לכאורה היתרו של הביאור הלכה להסיר את הפסולת הנמצאת על האוכל מבוססת על אותו העיקרון של היתר שפיכת הנחלים בעדינות. לא נעשית כאן מלאכת ברירה. נעשית כאן הסרה של חלק שאיננו מעורב.

ב. הסרת התערובת כולה

ט"ז אורח חיים סימן שיט ס"ק יג

יש איסור כשנופלים זבובים לכוס שלא יוציא הזבובים לבדן מן הכוס דהוי"ל כבורר פסולת אלא יקח מן המשקה קצת עמהם

הט"ז מורה שאם נופל זבוב לתוך משקה בשבת, יוציא את הזבוב יחד עם המשקה (סביר שרבים בימינו יעדיפו שלא לשתות תה שהיה בו זבוב. אנו מחפשים את העקרונות של הדין, ומעשיות הדוגמאות איננה חשובה). המשנה ברורה (סימן שיט ס"ק סא) מצטט את דבריו. על סמך הגדרתו שהובאה לעיל, הפרי מגדים חולק על דברי הט"ז –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שיט ס"ק טו

אף על פי שמשיר הרבה אוכל עם הפסולת, כל שניכר הברירה והפסולת נראה הוה בורר, וכאן בתחלת שפייתן (כשמערה) אין נראה הפסולת. ולפי זה אסור לערות שומן מרוטב אף ששופך רוטב עמו או ששיר שומן כאן, כיון דניכר הוא ומוכחי שהוא בורר. ולפי זה אסור לשפוך מכוס זבובים עם מעט משקה, דניכר ונראה בורר

כאמור, לפי הפרי מגדים אם הפרדת הפסולת נראית כברירה, הרי שהיא אסורה. על כן הוא אוסר להוציא את הזבוב מהמשקה, גם אם מוציא מעט מהמשקה יחד עמו. החזון איש מקשה על הט"ז מכיוון שונה. בשיעור הקודם עסקנו בהגדרתם של הרמב"ן והישועות יעקב, שבורר זו מלאכה באוכל הנברר. לכאורה, על פי עיקרון זה, גם אם מסיר משקה יחד עם הזבוב, בסופו של דבר המשקה שבכוס התנקה מזבובים!

חזון איש אורח חיים סימן נג

הא דהתיר הט"ז בלוקח קצת מן המשקה עמה צ"ע, ולכאורה בכל בורר פסולת מתוך אוכל, אף אם ייקח קצת מן האוכל עם הפסולת, אסור, כל שדעתו על האוכל הנשאר שהיא בורר, אלא שאינו חש לדקדק שלא יעלה מעט מן האוכל עם הפסולת. הכי נמי!

אמנם יש מקום לומר שהיין שמטפח על גוף הזבוב, שם תערובת עליו, והלכך סבירא ליה לט"ז שאם ייקח הזבוב עצמו חשיב בורר להיין שהיה טופח על גופו. והלכך ייקח מעט משקה עמו, והמשקה הנשאר ודאי לאו שם בורר עליו, שהזבוב לא היה מעורב בו כלל

במבט ראשון, נראה שהט"ז מתיר לבורר פסולת מאוכל, בתנאי שיש אוכל עם הפסולת. החזון איש מבאר שזו אינה הכוונה, ולא זהו ההיתר¹. השאלה היא כיצד נכון להגדיר תערובת. נניח שזבוב נמצא בתוך חבית יין. אין זה סביר לומר שהזבוב מעורב בכל חבית היין. הזבוב מעורב ביין הנמצא סביבו בלבד. הוצאת הזבוב מהיין היא הוצאת הפסולת מהאוכל. אך הוצאת הזבוב עם כל סביבתו היא הסרת התערובת כולה מתוך הכוס, חה מותר.

זו תמונת המראה של הסוגיה שלמדנו לעיל. בגמרא נאמר שמותר לשפוך את האוכל, ולהותיר את תערובת הפסולת והאוכל במקומה. הט"ז מתיר לקחת את התערובת, להפריד אותה כולה, ולהותיר את האוכל במקומו.

החזון איש ממשיך ומתיר לשפוך את הנזל דרך מסננת, בגלל שהיא מסננת את התערובת כולה!

ולעניין ברזא שקשרו בגד בפיה כדי שלא תפיל זבוב לתוך הכוס בשעה שמקלחים את המים מן היורה דרך הברזא, נראה דיש להתיר, כיוון שאין חשש הרבה שיעכרו המים, אלא לפעמים אפשר שנמצא זבוב או זבובים במים, ובשביל זה אין שם בורר על כל המים, אלא על מעט המים המרוכזים בסביבות גוף הזבוב

החזון איש מזכיר את מספר הזבובים שבמים. כוונתו איננה שמותר לבורר מעט זבובים. כוונתו היא שאם ישנם זבובים רבים, הרי שיש כאן "מרק זבובים", זו תערובת של מים חבובים, ואסור להפריד את המים מהזבובים בעזרת כלי. אך אם ישנם זבובים מועטים, כל זבוב מעורב רק במעט המים הנמצאים סביבו. המסננת מונעת את יציאת התערובת, ואין בכך איסור! כדבריו ביאר ופסק למעשה הגרש"ז (שש"כ מהדורה תשל"ט פרק ג' הערה לט).

¹ לחילופין, יתכן שכוונת הט"ז והמשנה ברורה היא להתיר את הוצאת הזבוב יחד עם מעט משקה כהיתר עצמאי, שלא כביאור של החזון איש. יש לציין שבש"ק נ"ה פוסק המשנה ברורה, על סמך אותו העיקרון, שמותר לשפוך את השומן הצף מעל גבי הרוטב רק אם שופך מעט רוטב עמו. גם בדברים אלו יש להתלבט אם כוונתו היא שמותר לשפוך את כל התערובת – השומן וחלק הרוטב שמעורב עמו, ויתר הרוטב אינו מעורב עמו, או ששפיכת אוכל יחד עם פסולת איננה פעולת ברירה כלל. ואכמ"ל.

❖ **הרחבות – שיטת האגלי טל – תלוי במחלוקת הבבלי והירושלמי בהגדרת מלאכת בורר**

הערה בעניין קילוף פירות וירקות

בביאור הלכה האחרון ביאר שאין איסור להסיר את הפסולת מעל גבי האוכל. האם מותר לקלף את קליפת הפירות והירקות?

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק ז הלכה ב

ההן דשחק תומא כד מפרך ברישייא משום דש. כד מברר בקליפיתיה משום בורר. כד שחיק במדוכתה משום טוחן

ידיד נפש שבת פרק ז הלכה ב

ההן דשחק תומא הכותש שום כד מפרך ברישייא כשפורך את ראשי השום חייב משום דש. כד מברר בקליפיתיה כשמוציא את השום מהקליפה חייב משום בורר. כד שחיק במדוכתה כששוחקו במדוכה חייב משום טוחן מדברי הירושלמי עולה שהוצאת השום מקליפתו היא מלאכת בורר. הפוסקים פוסקים שאיסור זה הוא רק אם אינו בורר לשימוש לאלתר –

הגהות הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכא סעיף יט

אסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר, שרי

מדוע הקילוף לאלתר מותר, הרי הוא מסיר את הפסולת מעל גבי האוכל!

ביאור הלכה סימן שכא סעיף יט ד"ה * לקלוף וכו'

לכאורה יש לדקדק, דכיוון דקולף בכלל בורר הוא, ליתסר אפילו לאכול לאלתר, דהא מי שקולף תפוחים ושומים ובצלים נוטל הפסולת ומניח האוכל, וכבר נתבאר לעיל בסימן שי"ט דפסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר חייב! ונראה דכיון דאי אפשר בעניין אחר, ודרך אכילתו בכך, לא מקרי פסולת מתוך אוכל, שאינו אלא לאכול התוך, וכל שהוא לאלתר שרי. אבל להניח אסור, דלא עדיף מאוכל מתוך פסולת

בשיעור הבא נברר אם ההיתר לברור בדרך המותרת (אוכל ביד ומיד) מבוסס בעיקרו על כך שברירה באופן זה היא שינוי מדרך הברירה המקובלת (כדיני 'שינוי'), או על כך שהברירה נעשית בדרך אכילה. הביאור הלכה אומר שכאשר אין אפשרות אחרת להגיע לאוכל, מותר להסיר את הפסולת, מפני שזה בדרך אכילה.²

מגן אברהם סימן שכא ס"ק ל

משום בורר וא"כ אף תפוחים אסור לקלוף להניח

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שכא ס"ק ל

צריך עיון, דקליפת התפוחים רוב העולם אוכלין אותו כך בלא הדחק, ואפילו להניח יש לומר דשרי

המגן אברהם אומר שאסור לקלף תפוחים, אלא באופנים בהם מותר לברור. הפרי מגדים מקשה עליו – הרי קליפת התפוח ראויה לאכילה, ורוב האנשים אף אוכלים אותה, אם כן מדוע יש כן איסור בורר? הרב פיינשטיין נשאל על כך –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד שאלה ח

בסוף סימן שכ"א אסר המגן אברהם לקלוף תפוחים להניח, והפרי מגדים הקשה, דהרי הקליפה ראויה לרוב בני אדם, איך יש לנהוג למעשה, וכן איך לנהוג בעור של עוף ודג הראויים לאכילה וקליפת ביצים ועטיפת נקניק וכדומה, האם מותר לקלוף להניח?

תשובה: הפרי מגדים רק מקשה, ולא חולק לדינא, וכן פסק במשנה ברורה ... ובעצם לא קשה, דכיוון דאינו רוצה לאכול הקליפים, אלא משליכם כפסולת, ליכא מעלה במה שראוין לאכילה, כיוון דהוא עושה אותם כפסולת, ולכן שפיר אסור המגן אברהם כשאינו לאכול התפוחים תיכף. ובעור של העוף שראוי לאכילה הוא דבר אחד ממש עם הבשר, והוא כחותך קצת מחתיכה גדולה של בשר, שלא שייך בורר, ואף להניח אין לאסור. ולקלוף ביצים ונייר שע"ג נקניק וכדומה רק לאכול לאלתר מותר.

בשיעור הקודם למדנו את דברי תרומת הדשן, הפוסק שאין איסור להפריד את המין מאותו המין עצמו. כפי שלמדנו שם, הרמ"א פוסק כדבריו. דברי הרב פיינשטיין ממשיכים את אותו ההיתר – אם יש הבדל בין הקליפה לבין מה שבתוכה, ואדם זה מקפיד להסיר את הקליפה, הקילוף מותר לאלתר בלבד.

² יש לציין שהגרש"י (הובאו דבריו בשש"כ מהדורה תשלט פרק ג הערה פד) העיר על כך – האם אין יכולת לחצות את הפרי לשניים ולאכול את האוכל ללא הפרדת הקליפה?

ג. משמרת

רעיון דומה, אך מחודש יותר, מופיע במשנה (שהובאה בתחילת השיעור) –

משנה מסכת שבת פרק כ משנה ב

נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצלו

ר' עובדיה מברטנורא מסכת שבת פרק כ משנה ב

נותנים מים - בשבת על גבי שמרים הנתונים במשמרת מבעוד יום. כדי שיצלו, ש... קולטין המים טעם היין ומוציאין אותן בשבת ושותים אותן, ואין בזה משום בורר

אם השמרים נמצאים במשמרת מלפני כניסת השבת, מותר לשפוך עליהם מים בשבת בכדי שהמים יקלטו את טעם היין. וכך פוסק בשו"ע –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיט סעיף ט

משמרת, אפילו תלויה מערב שבת, אסור ליתן בה שמרים. אבל אם נתן בה שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולים לזוב

מהי הכוונה? לפני מעשה הברירה, המים נפרדים כבר, ואין צורך להפרידם. התערובת נוצרת בשעה ששופך את המים על השמרים. אך המים כבר בכלי הגורם להם להיפרד מהשמרים. אם כך, אין שלב בו ניתן לזהות תערובת שיש צורך לבוררה. המים נכנסים נקיים ויוצאים נקיים, ורק קולטים מטעם היין (כך מבואר בשלחן שלמה סימן שיט ס"ק כב-כד).

פעולה מקבילה בדיוק לפעולה של שפיכת מים על שמרי היין היא שפיכת מים על פולי קפה בפילטר –

תשובת במראה הבזק חלק י (טרם פורסם)

כמנהגם של אמריקאים, אף אנו שותים קפה העובר בפילטר. יש לנו מתקן בצורת קונוס עם חור בתחתיתו. שמים בתוכו נייר מיוחד, אליו מכניסים את הפולים הטחונים, לאחר מכן שופכים מים רותחים (מכלי שני) לתוכו, ומתוכו מטפטף קפה. מטרת המתקן היא "לנפות" את הקפה מהפולים. האם יש בכך איסור בורר?

תשובה: אין איסור בורר בשימוש במתקן באופן שתיארת. אם מכניסים מים נקיים, ומהצד השני יוצא קפה נקי, אין שלב בו יש תערובת אותה אתם מנפים. ראו בשו"ע (אורח חיים סימן שיט סעיף ט) ומשנ"ב (שם ס"ק לג), שם נפסק להתיר מציאות המקבילה למציאות שאתם מתארים. במנחת יצחק (חלק ד, שאלה צט) התיר שימוש בשקיות תה מסיבה זו.

יש לציין שבדיוק מהסיבות הללו, השימוש בבוכנה צרפתית להכנת קפה אסורה בשבת. בבוכנה צרפתית מערבבים את הקפה במים, נוצרת תערובת, ולאחר מכן הבוכנה מפרידה את הפולים מהמים. כאמור, כאן נוצרת תערובת, ורק לאחר מכן חלקיה נבררים, וזהו איסור גמור

דיון מקביל לזה הוא הדיון בשימוש בשקיות תה בשבת –

שו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן צט שאלה ב

האם מותר ליתן שק קטן עם עלי תה לתוך מים חמים בשבת, דהיינו באופן שאין כאן איסור בישול נראה, ד...אין כאן משום סינון, והוא על פי המבואר בשו"ע (או"ח סימן שיט סעיף ט), במשמרת שיש שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים, כדי שיהא צלולים לזוב... והטעם שאין בנתינת המים משום בורר, שהמים שנותן צלולים, אף שאחר כך מתערבין עם השמרים, וחוזרין ומסתננין, כיון דנתן צלולים, לית לן בה, ואף שנתן שם המים, כדי לקבל עמו מקצת מן היין, ואם כן הוא הדין בטעה, אם נתן מים צלולים למשמרת עם תה מוכן מערב שבת, ומתערבין וחוזרין ומסתננין, לית לן בה. וכן ראיתי בחזון איש (ה' שבת ס"י נ"ג), דהוכיח כן, לענין מים למשמרת שיש בה חול עיין שם, ואם כן הוא הדין בנדון שק עם תה.

...עדיין י"ל, דכ"ז אם מניח השקית עם התה בתוך כוס א', ואח"כ נותן קצת מהתמצית לתוך כוס ב' לשתות, ומניח קצת מן המים, סמוך להשקית, שבשולי הכוס, אבל אם מסיר השקית עם התה מכוס מלא מים כנהוג, אז שוב יש לחוש, על הנצוצות היוצאות מתוך השקית משום בורר, וכדאיתא שם בשלחן ערוך או"ח (סי' ש"ט סעי' י"ד), דכנראה דבכהאי גוונא לא שייך ההיתר משום שהמים היו צלולים בנתינתן, דכבר נסתלק מעשה ראשון, וכעת מתחיל מעשה חדש, - וצ"ע בנוגע להסרת השקית בעצמו, אם לדמות לזבוב

המנחת יצחק מדמה את המקרה של שקית התה למקרה של המשמרת. מדובר במים הנכנסים ויוצאים משקית התה פעמים רבות. אמנם לא מדובר בפעולה אחת, ומעבר יחיד של המים דרך התה, אלא חזרתם לתוכו ויציאתם ממנו שנית פעמים רבות. אך אין זה משנה – בסופו של דבר מדובר על אותה פעולה מותרת, למרות שהיא חזרת על עצמה פעמים רבות.

השאלה שהוא מתלבט בה היא באיזה אופן מותר להוציא את השקית לאחר מכן. שוב עולה השאלה היכן בדיוק התערובת. אם מוציא את שקית התה יחד עם מעט מים, לכאורה כאן הוא מפריד תערובת של מים עם תה. אם כך, בשונה מהמקרים הקודמים, כאן כבר נוצרה תערובת העומדת בפני עצמה. התלבטות נוספת עולה בדברי הגרש"ז (דבריו מובאים בשש"כ מהדורה תשלט פרק ג הערה קעא). הוא מתלבט אם מותר לתת לשקית הזו לטפטף, מכיוון שזו ברירה של המים מהתה (בעזרת כלי!). הגרש"ז מציע שמכיוון שאינו מתכוון לטיפות הללו, ולא נעשית כאן פעולת ברירה (אלא המים מטפטפים מאליהם), קשה לראות בכך מלאכת בורר. ברם יתכן והפתרון הנכון הוא להוציא את התערובת כולה (בדומה להוצאת הזבוב עם המשקה שסביבו) ולא להפריד ממנה את המים.

לסיכום:

במסכת שבת (דף קלט ע"ב) מסופר שאנשי ביתו של רב פפא היו שופכים את השכר בעדינות בכדי שהשכר יצא והשמרים יוותרו בחבית. הר"ן (על הריף שם) מבאר שבעת ששופך, הפסולת איננה ניכרת. הדברים נפסקו בשו"ע (סימן שיט סעיף יד). הפרי מגדים מבאר שמילת המפתח בביאור זה היא המילה "ניכר". אם ניכר שהשפיכה היא ברירה, הרי שהיא אסורה. במקרה של בית רב פפא, לא ראו את השמרים, ועל כן לא היה בכך איסור. ברם רוב הפוסקים לא ביארו כך. לפי רוב הפוסקים ההיתר מבוסס על כל שהשכר שנשפך איננו מעורב בפסולת. הפסולת נמצאת בתחתיתו. מותר לשפוך את השכר, עד שיגיע ל"ניצוצות". בשלב זה מגיעים לתערובת, אותה אסור לברור. החזון איש הביא לכך נפקא מינה מקבילה, והתיר לשפוך תה מקנקן שיש בראשו מסננת, אם מחכה שעלי התה ישקעו לתחתית, ואיננו מסנן אותם, מכיוון שהתה שמוזג איננו מעורב בעלי התה. (בהמשך השיעור נלמד על קולות מופלגות יותר). למדנו מספר נפקא מינות משמעותיות מהגדרה זו –

1. הסרת המין המונח על המין השני

בשיעור הקודם למדנו את דברי הביאור הלכה שהתיר להסיר את הפסולת הנמצאת על גבי האוכל. בשיעור הקודם היתרו התבסס על דברי הרמב"ן, שביאר שמלאכת בורר תלויה בתיקון האוכל. מכיוון שהאוכל איננו באמת מעורב עם הפסולת במקרה זה, אין איסור להסיר את הפסולת המצויה על גביו.

2. הסרת התערובת כולה

הט"ז מתיר להוציא זבובים מהמשקה אליו הם נפלו, אם מוציא יחד עמם מעט מהמשקה. כדבריו פוסק המשנה ברורה. הפרי מגדים, על סמך ההגדרה שלמדנו לעיל, חולק על כך. מכיוון שניכר לכל שהאדם בורר את הזבוב מהמשקה, יש בכך מלאכת בורר, ואסור לעשות זאת בשבת. החזון איש והגרש"ז ביארו באופן שונה. במקרה זה, עקרונית הפרי מגדים צודק. בהוצאת הזבובים המים מתוקנים, ולכאורה יש בכך מלאכת בורר. על כן ביארו שכוונת הט"ז היא שונה. הזבוב מעורב במשקה הנמצא סביבו, ולא במשקה הרחוק ממנו. המסיר את הזבוב ואת המשקה שסביבו הפריד את התערובת כולה, ולא את הפסולת. אין איסור בהפרדת התערובת כולה. נפקא מינה מהדברים היא איסור להפריד זבובים רבים באופן זה. כאשר ישנם זבובים רבים בשתיה, לא ניתן לזהות זבוב בודד כמעורב בסביבתו ואת היתר כנקי. במקרה זה אסור לדלות אף זבוב, גם אם ידלה יחד עם סביבתו, מכיוון שבמקרה זה הזבובים מעורבים בכל המים, ובפעולתו לא הפריד את התערובת כולה.

הערה בעניין קילוף פירות וירקות

בירושלמי (מסכת שבת פרק ז הלכה ב) נאמר שאחרי שמועך את קליפת השום כדי שהקליפה תיפרד מהשן, אם מוציא את שן השום מהקליפה יש בכך מלאכת בורר. הרמ"א (אורח חיים סימן שכא סעיף יט) פוסק כך, אך מתיר להוציא את השן לשימוש אלתר. הביאור הלכה מבאר שההיתר לכך הוא רק מחמת זאת שאין דרך אחרת להגיע לאוכל, לכן זה מוגדר כדרך אכילה המותרת.

לאור זאת, המג"א פוסק שאסור לקלף תפוחים, אלא לצורך שימוש אלתר. הפרי מגדים מקשה על כך – קליפת התפוח ראויה למאכל, ומדוע יש איסור בורר בכך? באגרות משה מבאר שמכיוון שהמקלף מתייחס לקליפה כמשהו שונה מהפרי עצמו, הרי שהוא הטיל עלינו להתייחס לקליפות כפסולת.

3. משמרת

במשנה (מסכת שבת פרק כ משנה ב, על פי ביאורו של רבי עובדיה מברטנורא) מתירים לשפוך מים על השמרים שבמשמרת בכדי לקלוט את טעם היין, למרות שהם מיד מסתננים. מדוע? הגרש"ז (בשלחן שלמה) מבאר שמכיוון שהמים רק נכנסים ויוצאים, ובדרך קולטים את טעם היין, אין בכך ברירה. אין שלב בו ניתן לזהות תערובת שנבררה. בדומה לכך, בתשובת "במראה הבזק" התירו להכין קפה בפילטר. שם נעשית אותה הפעולה בדיוק – המים נשפכים על הקפה, מקבלים את טעם הקפה, ונשפכים החוצה.

בדומה לכך במנחת יצחק מתיר להכניס שקיון תה לתוך מים חמים בשבת (איננו מתמודדים כעת עם שאלת הבישול). המים נכנסים ויוצאים מהתיון, ואין תערובת מובהקת באף שלב, מכיוון שבכל רגע המים שבשקיון מתחלף. ההתלבטויות שהתלבטו בה הפוסקים היא ביחס להוצאת התיון. ראשית, בפעולה זו יש הפרדה של מים עם התה. כאן ניתן לזהות מה נמצא בתערובת. מה שבעייתי יותר לכאורה זה הטפטוף של המים מתוך התיון. כאן יתכן וישנה תערובת שניתן לזהות, והאדם מחזיק את הפסולת ומאפשר לאוכל לסור ממנו. הגרש"ז מתלבט אם בדבר זה יש פעולת ברירה.

תערובת שאנשים אינם מתייחסים אליה כתערובת

פתחנו את השיעור במשנה זו –

משנה מסכת שבת פרק כ משנה ב

נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצלו, ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית, ונותנין ביצה במסנת של חרדל עמדנו על חלקה הראשון. נעבור כעת לחלק השני. מדוע מותר לסנן את היין בסודר ובכפיפה מצרית? זעירי מבאר שתלוי בצלילות היין –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלט עמוד ב

אמר זעירי: נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש. אבל עכורין - לא. מיתיבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: טורד אדם חבית של יין, יינה ושמריה, ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש! - תרגמה זעירי: בין הגיתות שנו.

רש"י מסכת שבת דף קלט עמוד ב

טורד - מערבב.

בין הגתות שנו - שכל היינות עכורין, ושותין אותן בשמריהם, הלכך: אין כאן תיקון, דבלאו הכי משתתי.

חברותא שבת דף קלט עמוד ב

אמר זעירי: נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש, שכיון שרוב האנשים לא מקפידים שלא לשתות את היין או המים בלי סינון זה - אין בו משום בורר, אבל עכורים שאין רגילים לשתותם - לא. מיתיבי מהא דתניא: רבן שמעון בן גמליאל אומר: טורד [מערבב] אדם חבית של יין, יינה ושמריה, ונותן לתוך המשמרת בשבת, ואינו חושש. הרי שהתירו לתת למשמרת יין עכור, כיון שהוא ראוי לשתיה, אף שלא רגילים לשתותו בלא סינון! תרגמה [תוצאה] זעירי: דברי הברייתא על זמן "בין הגיתות" שנו אותם. שבעונה שדורכים את הענבים בגיתות - כל היינות עכורים, ונוהגים אנשים לשתותם כשהם מעורבים בשמרי יין, ולכן אין סינונם נחשב לתיקון של ברירה.

מדברי זעירי עולה שכאשר מדובר בין שאיננו נקי, מותר להפריש את שמריו בעזרת כלים שאינם ייחודיים לברירה זו (כפיפה מצרית). כאשר מדובר בין צלול, מותר להעבירו דרך משמרת. מהתירוץ על הקושיה שהקשו עליו עולה שאם בהקשר מסוים אנשים רגילים לשתות את היין ללא סינון, מותר לסננו, למרות שהוא איננו צלול.

יש בסוגיה זו יסוד חשוב ללימוד גמרא. דברי זעירי, כעומדים בפני עצמם, אינם מפתיעים במיוחד. מותר לסנן דבר שבלאו הכי כבר נקי. אין כאן תערובת כלל. מותר לסנן את מה שאיננו תערובת. מתוך הקושיה שהקשו על המימרא עלה תירוץ, בו יש חידוש הרבה יותר גדול. מתחדש שמותר לסנן תערובת שבמצב הנוכחי אנשים אינם מתייחסים אליה כתערובת. בזמן הגיתות נהוג לשתות את היין עכור בשמריו. לכן מותר לאדם המתעקש על כך לסנן את היין, מכיוון שהחברה איננה רואה בזה תערובת.

נראה את חידוד הדברים בלשון הר"ן. אחרי שידוע מה התחדש בקושיה בתירוץ, הר"ן מבאר גם את החלק הראשון של הסוגיה דרך אותם "משקפיים" –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף נז עמוד ב

נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת. דכיון דצלולין הם ורובייהו דאינשי לא קפדי בהו מותר לתת אותן אפילו לתוך המשמרת כדי שיהו צלולין יותר :
אבל עכורין לא. דאף על גב דאפשר דמשתתני הכי כיון דרובייהו דאינשי קפדי בהו דוקא על ידי שינוי דהיינו בסודרין וכפיפה מצרית הוא דשרי כדתנן במתניתין אבל לתוך המשמרת אסור :
ואם היה בין הגתות וכו' טורד. כלומר מערב משום דרובייהו דאינשי שתו ליה הכי....
ונמצא פסקן של דברים : דין שהוא צלול, דרובייהו דאינשי לא קפדי ביה כלל, מותר לתת אותו אפילו לתוך המשמרת כדי שיהיה צלול ביותר. אבל יין שהוא עכור קצת, ואפשר דמשתתני הכי, ומיהו רובייהו דאינשי לא שתו ליה הכי, בסודרין ובכפיפה מצרית שרי, דאיכא שינוי ... אבל לתוך המשמרת, דליכא שינוי – אסור. ויין שהוא עכור לגמרי, ולא משתתני הכי כלל, אפילו בסודרין ובכפיפה מצרית אסור

הר"ן מבחין בין שלושה מצבים – א. יין שמעורבים בו שמרים בכמות שרוב האנשים לא היו שותים אותו ללא סינון. את היין הזה אסור לסנון. ב. יין שמעורבים בו שמרים ברמה שאנשים עשויים לשתות אותו כמות שהוא, אך רוב האנשים היו מעדיפים לסנון. את היין הזה מותר לסנון בשינוי. ג. יין צלול – מותר לסנון גם במסננת ייעודית. לא ניתן לברור יין צלול. התחדש בסוגיה שהמדד לצלילות הוא בהקשר הנתון. יתכן שאותה תערובת תיחשב צלולה בזמן מסוים, ויהיה מותר לסנון אותה במסננת ייעודית (בשעת הגיתות), ואילו בזמן אחר יהיה בכך איסור דאורייתא!

- ❖ הרחבות – "בין הגיתות" – השמרים והיין מעולם לא נפרדו
- ❖ הרחבות – האוסרים לסנון יין נקי במסננת ייעודית – שיטת הרמב"ם?

הגרש"ז מחדד את משמעות דברי הר"ן –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק ג הערה קנו

כיוון שרוב בני אדם שותים את היין עם הקיסמין, הרי הם בטלים ליין וחשובים כמין אחד, ולא חשיב בורר הפסולת שאנשים רגילים לשתות יחד עם היין איננה נחשבת כפסולת, אלא כחלק מהיין עצמו. ממילא אין בהפרדת פסולת זו מלאכת בורר. אין כאן הפרדת הפסולת מהאוכל, אלא חלק מהיין מיתר היין. מכיוון שסינון שכזה איננו מזוהה כברירה, אין הבדל בין ברירה לצורך שימוש מיידי או עתידי –

קני המנורה³ (על המנורה הטהורה) סימן שיט ס"ק יז

ודע דבמקום דשרי כאן משום דלא הוי בורר, שרי גם לבו ביום. ואם הוי אסור לבו ביום, הוי אסור גם בלאלתר בדבריו יש רמז לראיה לדבר. הסינון שאנו עוסקים בו הוא סינון בעזרת כלי. אין היתר לסנון בעזרת כלי, גם לשימוש לאלתר! על כרחנו מדובר בפעולה שאיננה מוגדרת כסינון, ועל כן השימוש בכלי איננו סיבה לאסור. מכיוון שאין בכך מלאכת בורר כלל, אין הבדל בין סינון לשימוש מיידי ולסינון לצורך שימוש עתידי. הרי"ד הולך צעד הלאה עם ההיתר הזה –

פסקי רי"ד מסכת שבת דף קמ עמוד א

נראה לי שהיינומילין אפילו לסנון בשבת מותר, שאינו משום בורר, שהדבש והבשמים שמערב בו אינו פסולת, אדרבה הוא מתכוין לערב היין בהן יפה כדי שיהא קולט ריחן וטעמן, ואינו מסננו אלא שיהא דק וצלול, ולא יהיה עב מתערובת הדבש והבשמים

לפי הרי"ד לכאורה יצא שאין שום בעיה לסנון את הקפה הטחון או עלי התה מהתערובת. מערבים את המים בתה ובקפה בכוונה תחילה, כדי שיקבלו את טעמם, והסינון נעשה רק בכדי שהמשקה יהיה צלול! ברם, דבריו לא התקבלו להלכה. אך דברי הר"ן התקבלו –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיט סעיף י

יין או מים שהם צלולים, מותר לסנון במשמרת הגה: ואף על פי שיט צו קסמין דקין. הואיל וראוין לשתות בלאו הכי

משנה ברורה סימן שיט ס"ק לד

כיון דבלאו הסינון גם כן הם צלולים וראוים לשתות, לכן אין בזה משום בורר. וצלולים מקרי כל שראוי לשתות כד בלי סינון לרוב בני אדם

³ הרב עזיאל מייזליש (ה'תק"ה-ה'תקמ"ו). מתלמידי הבעל שם טוב והמגיד ממזטריש. חיבר מספר ספרים למדניים, ביניהם "המנורה הטהורה", פסקי הלכה על הלכות שבת, ועליו עיונים בשם "קני המנורה"

מהו הדין בפסולת שרוב האנשים אינם מתייחסים אליה כפסולת, אך השותה הנוכחי מקפיד על הפרדתה. יתכן והמסנן את היין בין הגיתות מקפיד יותר מיתר השוהים שם, ואף על פי כן הסינון לא נאסר עליו. לכאורה הטעם לכך הוא שאם רוב האנשים אינם מתייחסים לפסולת כדבר הנפרד מהאוכל, הרי שיש להתיר (כביאורו של הגר"ז שהובא לעיל). מצד שני, יתכן ומכיוון שהבורר עצמו מקפיד על הפסולת, הרי שמבחינתו זו תערובת, ואסור לו לבוררה. וכן בסוגיית בין הגיתות יתכן ומדובר באדם שאיננו מקפיד. הפרי מגדים מתלבט בזה ונוטה להחמיר, והביאור הלכה נוטה לחשוש לדבריו –

ביאור הלכה סימן שיט סעיף י ד"ה * הואיל וראוין

מי שהוא איסטניס ואינו יכול למישתי הכי היכא שיש בו קסמין וכדומה אפשר אף דרובא דאינשי לא קפדי כלל לא אמרינן בטלה דעתו ולדידיה אסור דהוה בורר

כמובן שבימינו יש לבחון מתי נכון ליישם את ההיתר הזה. המים שאנו שותים הם נקיים מכל קיסם וכדו', ואינו מקובל לשתות מים שמעורבים בהם דברים קטנים (הנראים לעין), על כן קשה להתיר בימינו סינון של קיסמים וכדו', קטנים ככל שיהיו (וכך פוסק בבדי השלחן על קצות השולחן, סימן קכה ס"ק כח). מצד שני, בברחים כיום מותקנת מסננת. האם יש לפרקה ולהסירה לפני השבת?

שו"ת אור לציון חלק ב פרק לא - דיני בורר בשבת שאלה ח

שאלה. האם מותר להשתמש בברז מים שיש בו מסננת, והאם מותר להרכיב או להחזיר מסננת זו בשבת. תשובה. מותר להשתמש בברז שנתונה בו מסננת, ואין לחוש משום איסור בורר

המים המגיעים לברז כבר עברו סינונים רבים. אדם היה שותה את מי הברז גם ללא המסננת, ועל כן אין איסור להעביר את המים במסננת. על סמך הדברים, הרב עובדיה מתיר למזוג תה מתוך כלי שיש בצווארו מסננת –

שו"ת יחזה דעת חלק ב סימן נא

שאלה: קומקום תה שיש מסננת בפיו הצר הנקרא זרבובית, למנוע חדירת עלי התה לתוך הכוס, האם מותר למזוג ממנו בשבת, או יש לחוש בזה משום איסור בורר? תשובה: במסכת שבת (דף קלט:) אמרו: נותן אדם מים או יין צלולים לתוך המשמרת בשבת (לסננס) ואינו חושש, אבל עכורים לא. וכן פסק בשלחן ערוך (או"ח/ סימן שיט סעיף ו), שיין או מים שהם צלולים, אף על פי שיש בהם קסמין דקים, או קשים, הואיל ובלי הסנון ראויים הם לשתיה, מותר לסננס במשמרת, אבל אם הם עכורים אסור לסננס במשמרת ... נראה שיש להתיר בנידון שלנו, הואיל ורוב העולם אינם מקפידים אם נכנסים עלים אחדים של תה לתוך הכוס, ואפילו אם נכנסים לתוך פיו, מסננס בשיניו ופולטם ואינו חושש וכן מתיר הציץ אליעזר –

שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן מו

ע"ד תמצית התה הנתונה בכלי אשר על יד פיה מבפנים ישנה מסננת העשויה מתחילת יצירתה, אם מותר לשפוך ממנה התמצית בשבת לכוס - המים כדי לשתות תה, ואם יש לדקדק שלא יגיעו כמות התמצית לכדי התערבותה עם עלי - התה משום חשש בורר ... מה שישנה מסננת מבפנים הכלי על יד שפיכת הפה, נראה דזה לא משנה, מכיון דהשופך אין דעתו לכך, וישנם כאלה שלא יודעים אפילו שישנה מסננת כזאת מבפנים, והרבה גם לא איכפת להם אפילו אם יצאו ויתערבו מעלי - התה עם התמצית.

❖ הרחבות – דברי הציץ אליעזר באריכות

הציץ אליעזר מראה שהמשנ"ב, ערוך השולחן והגר"ח פלאג'י מתירים. דבריו מובאים בהרחבות. לבסוף הוא מסכם –

מכל האמור יוצא לנו להלכה דיש להתיר לשפוך התמצית מהכלי שפיה צר או מסננת נמצא בה, אל תוך כוס תה כדי לשתות מיד, ואפילו שלא לשתות מיד יש גם כן מקום להתיר ולומר דבכי האי גוונא לא מיקרי בכלל ברירה כפי שלמדנו לעיל (ונפסק במנורה הטהורה) ההיתר מבוסס על כך שאין כאן מעשה ברירה. על כן אין הבדל בין סינון לשימוש מידי לבין סינון לצורך שימוש עתידי!

לסיכום:

במשנה (מסכת שבת פרק כ משנה ב) נאמר שמותר לסנן יין בכפיפה מצרית. מהגמרא (שם דף קלט ע"ב) ומדברי הראשונים (שהובאו בשיעור. בהרחבות הובאו ראשונים המבארים את הגמרא באופן שונה) עולה שמשמעות הדין היא כך – יין שמעורבים בו שמרים בכמות שאנשים היו נמנעים מלשתותו – אסור לסנן. יין שמעורבים בו שמרים ברף שאנשים עשויים לשתות כמות שהוא, אך ישנם שיקפידו ולא ישתו כך – מותר לסנן, אך רק בכלי שאינו ייעודי.

יין צלול ברמה שרוב המוחלט של בני האדם ישתו – מותר לסנן אפילו במסננת ייעודית. דבר זה אינו מזוהה כמלאכת ברירה כלל. מדוע? הגרש"ז מבאר שגם אם יש שם פסולת "אובייקטיבית", אנשים מתייחסים אליה כחלק מהיין. ממילא סינונה מהיין אינה מלאכת בורר.

מכיוון שפעולה זו איננה מזוהה כמלאכת ברירה כלל, מותר לסנן כך לכתחילה, בין אם מטרת הסינון הוא לשימוש מיידי ובין אם לאו.

הפרי מגדים מתלבט אם מותר לאיסטניס, המקפיד על נקיות המשקה, לסנן את המשקה שמבחינתו אינו ראוי לשתיה, אך רוב בני האדם מתייחסים אליו כראוי דיו. בביאור הלכה פוסק להחמיר בזה. כמובן שבזמנים שונים הגדרות המשקה שמקובל לשתותו משתנה. הגמרא עצמה מבחינה בין תקופות שונות בשנה ומציאותיות חברתיות שונות, בהן מקובל לשתות יין נקי יותר ונקי פחות.

בימינו אינו מקובל לשתות מים שיש בו דבר. אך המסננת המותקנת ברוב הברזים שלנו מסננת מים שעברו סינונים רבים. לכן הפוסקים מסכימים שאין צורך להסיר את המסננת מהברז לפני השבת.

הרב עובדיה הציץ אליעזר ובשש"כ פוסקים שמותר למזוג תה מקנקן שיש בראשו מסננת, מפני שרוב בני האדם אינם מקפידים אם עלי התה מתערבים במים.

הפרדת אוכל מאוכל ופסולת ופסולת

נעבור לחלק השלישי של המשנה –

משנה מסכת שבת פרק כ משנה ב

נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצלו, ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית, ונותנין ביצה במסננת של חרדל מדוע מותר להעביר את הביצה במסננת?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלט עמוד ב

תני יעקב קרחה: לפי שאין עושין אותה אלא לגוון

רש"י מסכת שבת דף קמ עמוד א

לפי שאין עושין אלא לגוון - למראה, שהחלמון יפה לגוון ולא החלבון, הלכך אידי ואידי אוכל הוא, ואין כאן ברירת פסולת מאוכל

חברותא שבת דף קמ עמוד א

לפי שאין עושין אותה ברירה מפני שהחלמון טוב יותר לאכילה, שאז היתה כאן ברירת אוכל מתוך פסולת, אלא עושים את הברירה כדי לגוון [לתת צבע] לחרדל על ידי החלמון, שהוא מתאים לכך, ולכן נחשבת הברירה כברירת אוכל מאוכל

אמנם השימוש המיידי הוא בחלמון, אך החלבון והחלמון אכילים באותה המידה, ולכן אין איסור בהפרדתם. בשיעור הקודם למדנו את התלבטותו של הפרי מגדים אם מותר למיין, כלומר, לברור שני מיני אוכל זה מזה, כאשר אינו מעוניין להשתמש באף אחד מהם לאלתר. הפרי מגדים מסיק מהמשנה על הביצה שאין במיון אוכל מאוכל מלאכת בורר –

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן שיט ס"ק יב

בלבוש כתב שהחלבון וחלמון שני מינים הם, וכן משמע בב"ח ... ולפי זה בנפה וכברה כל שאין רוצה לאכול עתה שניהם – שרי

אילו מעוניין להשתמש במין אחד לאלתר, למדנו בשיעור הקודם שיש בכך מחלוקת רמב"ם ותוספות. אך כאשר אינו מעוניין להשתמש באף אחד מהם כעת, אך שניהם אוכל – אין בכך מלאכת בורר כלל, כפי שעולה מהיתר סינון הביצה. הביאור הלכה דוחה את הראיה –

ביאור הלכה סימן שיט סעיף ג ד"ה *היו לפניו

ולענין לא דמי כלל, דהתם תרוייהו אינם עומדים לאכילה לעולם, דהחלבון נתערב בפסולת החרדל, ואין רוצה לאכלה, והחלמון יורד למטה לגוון, ולא לאכילה, ולפיכך אין שייך על זה שם בורר, שאין מתקנם על ידי ברירתו לאכילה לעולם

הביאור הלכה מבאר שבמקרה של הביצה, אמנם חלקי הביצה הם אוכל, אך מבחינת ההתייחסות של האדם אליהם, זו ברירת פסולת מפסולת. הבורר אינו מתכוון להשתמש בחלבון, אך גם שימושו בחלמון איננו השימוש של אכילה, ולכן הוא מתייחס גם אליו כפסולת.

החידוש שיש ביישום של ההלכה גדול משמעותית מעצם העיקרון. העיקרון שהביאור הלכה מציע הוא שאין איסור בורר בברירת פסולת מפסולת. היישום במקרה שלנו הוא מיוחד. עד כה, כאשר התייחסנו לברירת "אוכל", הבהרנו שהכוונה איננה דווקא למאכלים, אלא כל דבר שימושי. הביאור הלכה מחדש במקרה זה שאם משתמש באוכל לשימוש זניח (צביעת החרדל), הרי שהאדם לא מתייחס אליו כאוכל, אלא כפסולת. לאור הגדרה זו, מתיר הציץ אליעזר לברור פסולת מפסולת, גם בעזרת כלי. האם מותר לברור את הפסולת היורדת לכיור, דהיינו – לאפשר למים לרדת, ומסננת מונעת את ירידת הפסולת היבשה?

שו"ת ציץ אליעזר חלק ז סימן יב אות ח

ראיתי לכמה שמדקדקים בכלל להוציא ליום השבת המסננת שעל פי הקערה, דחוששים לזה משום בורר בהיות ועל ידי כך נפרש הפסולת העב מהיתר ונשאר מעל לקערה ולפענ"ד אין מקום לזהירות ולחומרא זאת. דנראה פשוט דכל דשני המינים הנבררים זה מזה הולכים שניהם לאיבוד לא שייך בכל כגון דא איסור ברירה, ובכדי להסיר מקום של הנדוּז בזה אביא הוכחה לכך גם מדברי המשנה ברורה ... דמסננת שנתן בה חרדל לסננו מותר ליתן בה ביצה, אף על פי שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה, מבאר משום דהתם תרוייהו אינם עומדים לאכילה לעולם, דהחלבון נתערב בפסולת החרדל, ואין רוצה לאכלה, והחלמון יורד למטה לגוון, ולא לאכילה, ולפיכך אין שייך על זה שם בורר, שאין מתקנם על ידי ברירתו לאכילה לעולם ע"ש. הרי דסבירא ליה למשנה ברורה נמי בפשיטות דהיכא דתרוייהו אינם עומדים לאכילה לעולם, לא שייך על זה שם בורר ... לכן ברור הדבר דאין לחוש כלל משום בורר בשפיכה בשבת לקערה דרך המסננת ואין צורך להוציא המסננת לשבת. ואסיים בזה באהבה ובידידות בכבוד רב אליעזר יהודא וולדינברג

בש"כ (פרק יב הערה מז) התיר והפנה לדברי הציץ אליעזר

אמנם מדברי הביאור הלכה יצאה קולא והיתר ברירת פסולת מפסולת, אך בלית ראייה, ספקו של הפרי מגדים עומד בעינו, ולאור זאת הפוסקים מחמירים –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק ג סעיף עו

אוכלים או חפצים ממינים שונים המעורבים זה בזה – אסור למיין אותם לסוגיהם, גם אם אין כוונתו אלא להניח כל מין במקומו המיוחד, כי הרי הוא בורר מתוך התערובת לא כדי להשתמש לאלתר בשני המינים שהוא ברר

**רבנות –
סימן שיט סעיפים א-ד**

סיכום

הפרדת האוכל מהתערובת

במסכת שבת (דף קלט ע"ב) מסופר שאנשי ביתו של רב פפא היו שופכים את השכר בעדינות בכדי שהשכר יצא והשמרים יוותרו בחבית. הר"ן (על הריף שם) מבאר שבעת ששופך, הפסולת איננה ניכרת. הדברים נפסקו בשו"ע (סימן שיט סעיף יד). הפרי מגדים מבאר שמילת המפתח בביאור זה היא המילה "ניכר". אם ניכר שהשפיכה היא ברירה, הרי שהיא אסורה. במקרה של בית רב פפא, לא ראו את השמרים, ועל כן לא היה בכך איסור. ברם רוב הפוסקים לא ביארו כך. לפי רוב הפוסקים ההיתר מבוסס על כל שהשכר שנשפך איננו מעורב בפסולת. הפסולת נמצאת בתחתיתו. מותר לשפוך את השכר, עד שיגיע ל"ניצוצות". בשלב זה מגיעים לתערובת, אותה אסור לברור. החזון איש הביא לכך נפקא מינה מקבילה, והתיר לשפוך תה מקנקן שיש בראשו מסננת, אם מחכה שעלי התה ישקעו לתחתית, ואיננו מסנן אותם, מכיוון שהתה שמוזג איננו מעורב בעלי התה. (בהמשך השיעור נלמד על קולות מופלגות יותר). למדנו מספר נפקא מינות משמעותיות מהגדרה זו –

4. הסרת המין המונח על המין השני

בשיעור הקודם למדנו את דברי הביאור הלכה שהתיר להסיר את הפסולת הנמצאת על גבי האוכל. בשיעור הקודם היתרו התבסס על דברי הרמב"ן, שביאר שמלאכת בורר תלויה בתיקון האוכל. מכיוון שהאוכל איננו באמת מעורב עם הפסולת במקרה זה, אין איסור להסיר את הפסולת המצויה על גביו.

5. הסרת התערובת כולה

הט"ז מתיר להוציא זבובים מהמשקה אליו הם נפל, אם מוציא יחד עמם מעט מהמשקה. כדבריו פוסק המשנה ברורה. הפרי מגדים, על סמך ההגדרה שלמדנו לעיל, חולק על כך. מכיוון שניכר לכל שהאדם בורר את הזבוב מהמשקה, יש בכך מלאכת בורר, ואסור לעשות זאת בשבת.

החזון איש והגרש"ז ביארו באופן שונה. במקרה זה, עקרונית הפרי מגדים צודק. בהוצאת הזבובים המים מתוקנים, ולכאורה יש בכך מלאכת בורר. על כן ביארו שכוונת הט"ז היא שונה. הזבוב מעורב במשקה הנמצא סביבו, ולא במשקה הרחוק ממנו. המסיר את הזבוב ואת המשקה שסביבו הפריד את התערובת כולה, ולא את הפסולת. אין איסור בהפרדת התערובת כולה. נפקא מינה מהדברים היא איסור להפריד זבובים רבים באופן זה. כאשר ישנם זבובים רבים בשתיה, לא ניתן לזהות זבוב בודד כמעורב בסביבתו ואת היתר כנקי. במקרה זה אסור לדלות אף זבוב, גם אם ידלה יחד עם סביבתו, מכיוון שבמקרה זה הזבובים מעורבים בכל המים, ובפעולתו לא הפריד את התערובת כולה.

הערה בעניין קילוף פירות וירקות

בירושלמי (מסכת שבת פרק ז הלכה ב) נאמר שאחרי שמועך את קליפת השום כדי שהקליפה תיפרד מהשן, אם מוציא את שן השום מהקליפה יש בכך מלאכת בורר. הרמ"א (אורח חיים סימן שכא סעיף יט) פוסק כך, אך מתיר להוציא את השן לשימוש אחר. הביאור הלכה מבאר שההיתר לכך הוא רק מחמת זאת שאין דרך אחרת להגיע לאוכל, לכן זה מוגדר כדרך אכילה המותרת.

לאור זאת, המג"א פוסק שאסור לקלף תפוחים, אלא לצורך שימוש אחר. הפרי מגדים מקשה על כך – קליפת התפוח ראויה למאכל, ומדוע יש איסור בורר בכך? באגרות משה מבאר שמכיוון שהמקלף מתייחס לקליפה כמשהו שונה מהפרי עצמו, הרי שהוא הטיל עלינו להתייחס לקליפות כפסולת.

6. משמרת

במשנה (מסכת שבת פרק כ משנה ב, על פי ביאורו של רבי עובדיה מברטנורא) מתירים לשפוך מים על השמרים שבמשמרת בכדי לקלוט את טעם היין, למרות שהם מיד מסתננים. מדוע? הגרש"ז (בשלחן שלמה) מבאר שמכיוון שהמים רק נכנסים ויוצאים, ובדרך קולטים את טעם היין, אין בכך ברירה. אין שלב בו ניתן לזהות תערובת שנבררה. בדומה לכך, בתשובת "במראה הבזק" התירו להכין קפה בפילטר. שם נעשית אותה הפעולה בדיוק – המים נשפכים על הקפה, מקבלים את טעם הקפה, ונשפכים החוצה.

בדומה לכך במנחת יצחק מתיר להכניס שקיון תה לתוך מים חמים בשבת (איננו מתמודדים כעת עם שאלת הבישול). המים נכנסים ויוצאים מהתיון, ואין תערובת מובהקת באף שלב, מכיוון שבכל רגע המים שבשקיון מתחלף.

ההתלבטויות שהתלבטו בה הפוסקים היא ביחס להוצאת התיון. ראשית, בפעולה זו יש הפרדה של מים עם התה. כאן ניתן לזהות מה נמצא בתערובת. מה שבעייתי יותר לכאורה זה הטפטוף של המים מתוך התיון. כאן יתכן וישנה תערובת שניתן לזהות, והאדם מחזיק את הפסולת ומאפשר לאוכל לסור ממנו. הגרש"ז מתלבט אם בדבר זה יש פעולת ברירה.

תערובת שאנשים אינם מתייחסים אליה כתערובת

במשנה (מסכת שבת פרק כ משנה ב) נאמר שמותר לסנן יין בכפיפה מצרית. מהגמרא (שם דף קלט ע"ב) ומדברי הראשונים (שהובאו בשיעור. בהרחבות הובאו ראשונים המבארים את הגמרא באופן שונה) עולה שמשמעות הדין היא כך –

יין שמעורבים בו שמרים בכמות שאנשים היו נמנעים מלשתותו – אסור לסנן.

יין שמעורבים בו שמרים ברף שאנשים עשויים לשתות כמות שהוא, אך ישנם שיקפידו ולא ישתו כך – מותר לסנן, אך רק בכלי שאינו ייעודי.

יין צלול ברמה שרוב המוחלט של בני האדם ישתו – מותר לסנן אפילו במסננת ייעודית. דבר זה אינו מזהה כמלאכת ברירה כלל. מדוע? הגרש"ז מבאר שגם אם יש שם פסולת "אובייקטיבית", אנשים מתייחסים אליה כחלק מהיין. ממילא סינונה מהיין אינה מלאכת בורר.

מכיוון שפעולה זו איננה מזוהה כמלאכת ברירה כלל, מותר לסנן כך לכתחילה, בין אם מטרת הסינון הוא לשימוש מידי ובין אם לאו. הפרי מגדים מתלבט אם מותר לאיסטניס, המקפיד על נקיות המשקה, לסנן את המשקה שמבחינתו אינו ראוי לשתיה, אך רוב בני האדם מתייחסים אליו כראוי דיו. בביאור הלכה פוסק להחמיר בזה. כמובן שבזמנים שונים הגדרות המשקה שמקובל לשתותו משתנה. הגמרא עצמה מבחינה בין תקופות שונות בשנה ומציאותיות חברתיות שונות, בהן מקובל לשתות יין נקי יותר ונקי פחות. בימינו אינו מקובל לשתות מים שיש בו דבר. אך המסננת המותקנת ברוב הברזים שלנו מסננת מים שעברו סינונים רבים. לכן הפוסקים מסכימים שאין צורך להסיר את המסננת מהברז לפני השבת. הרב עובדיה הציץ אליעזר ובשש"כ פוסקים שמותר למזוג תה מקנקן שיש בראשו מסננת, מפני שרוב בני האדם אינם מקפידים אם עלי התה מתערבים במים.

הפרדת אוכל מאוכל ופסולת מפסולת

בהמשך אותה המשנה נאמר שמותר לתת ביצה במסננת של חרדל. מדוע? בגמרא (שם) מבואר שהחלבון אינו פחות "אוכל" מהחלמון, ואף אחד מהם אינו עומד לאכילה כעת. הפרדתם נועדה לאפשר את השימוש העתידי בצבע של החלמון. הפרי מגדים מוכיח מכאן שאין איסור למיין שני סוגי אוכל אם אינו משתמש באף אחד מהם לאלתר. הביאור הלכה דוחה את ראייתו, מכיוון שבמקרה של החלמון, גם החלמון לא באמת "יאכל", אלא רק יתן צבע לחרדל. אך אם יש שני משחקים, או סכו"מ (כמובן, בכפוף לגדרי "תערובת" שלמדנו בשיעור הקודם) המעורבים, מיונם זה מזה אסורה, גם אם שניהם אינם לשימוש מידי. הפוסקים לומדים מכאן נפקא מינה הפוכה, ומתירים לברור פסולת מפסולת. לדוגמא, המסננת שבכיוור נועדה לאפשר לנוזלים לרדת, ולחלקים שאינם נוזליים להישאר בכיוור, בכדי להיזרק לאשפה. הציץ אליעזר והשש"כ מתירים לסנן בעזרת מסננת זו, מכיוון שיש בזה סינון של שני דברים ששניהם לא נועדו לשימוש.

בשיעור זה המשכנו לעסוק בדיני בורה. בעוד שבשיעור הקודם הגדרנו מהי תערובת, בשיעור זה העמקנו ולמדנו משלושת המקרים במשנה על מצבים שונים בהם אין תערובת של אוכל ופסולת שאסור לבררם זה מזה. בשיעור הבא נתייחס לדרך ברירת תערובת, שהיא אכן תערובת, באופן המותר – כאשר נברר האוכל, ביד, לשימוש מיד.